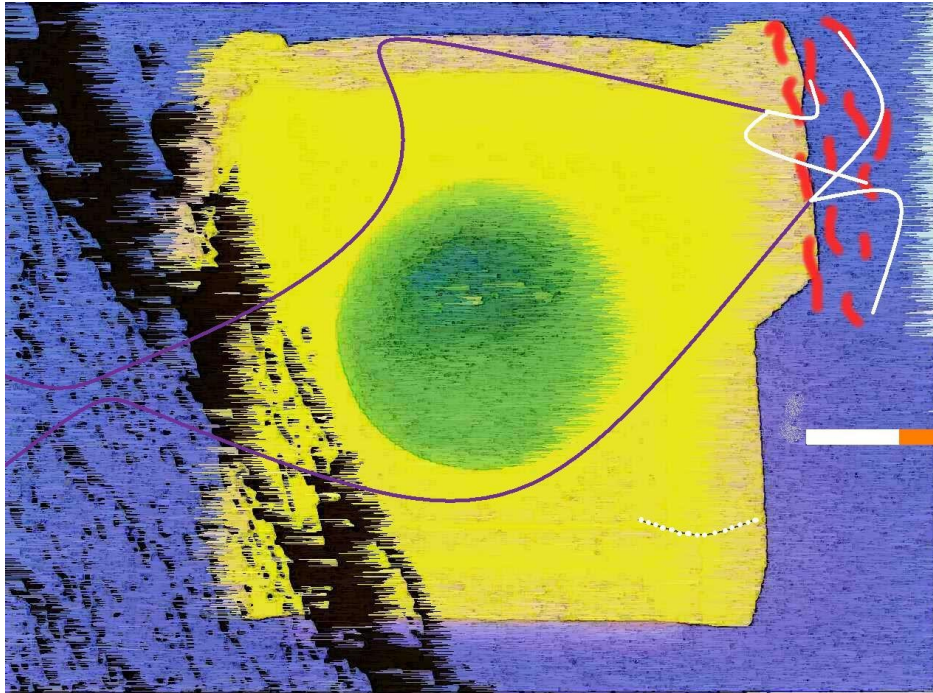

De Vallei VI

tekst

Liesbeth De Rijcke

Samensteller [François Vermeulen](#)
Een *Eigen-Zinnige* uitgave maart 2012

© FTF Vermeulen

BRAND!

1. Weer een brandje in de Tuinstraat...
2. De pompiers: drie geharnaste kerels rijden aan op knollen van paarden gezeten.
3. Verstandige waterslangen zoeken via gangen en trappen het reeds uitdovende vuur.
4. De toegelopen menigte juicht als de ridders wild met hun zwaard – made in Hongkong – op de gensters inslaan.
5. Na enkele minuten is de brand geblust en hebben de spuitgasten enkele toevallig gevonden sieraden op zak.
6. Achteraf blijkt het dat een kind van negen jaar in en neerslachtige bui een sigaret had opgestoken.
7. Het meisje blijft stom maar de sigaret legt welwillend een verklaring af.

© Ben Klein

Uit 'Sachem en rokkenjager', Facet, 1987, ISBN 905016020

Metaforiek en intertekstualiteit in het prozagedicht 'Brand!'

Net als vele andere gedichten uit zijn oeuvre, komen de prozagedichten uit Ben Kleins *Sachem en rokkenjager (1987)* erg irreëel en absurd over. Woordgroepen botsen frontaal, vreemde metaforen rukken de lezer los uit de werkelijkheid en allerlei zinspelingen wekken de indruk dat er niet staat wat er staat. Een eerste lectuur biedt daarom vaak geen toegang tot het prozagedicht. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Klein van zijn lezers een grote inspanning, optimale concentratie en heel wat taalintuïtie verwacht. Je moet het geschrevene immers kunnen aanvoelen en met of in het onderbewuste betekenis geven. "Lezen wil ook zeggen verbeelding hebben, anders zien en aanvoelen, beter begrijpen dan het gros van onze teer-geliefde medeburgers." (Klein 1965: 3) Het prozagedicht 'Brand!' (1987) hoort in die zin niet onmiddellijk in het rijtje thuis: het leest op het eerste gezicht vrij vlot. Achter het onschuldig brandje in de Tuinstraat schuilt echter een waaier aan betekenissen, dubbele ladingen en allusies. In deze paper gaan we na in hoeverre dit al dan niet bijdraagt tot het surrealistisch karakter van het prozagedicht 'Brand!'. We nemen daarom de metaforiek en intertekstualiteit onder de loep, maar ook de interpretatie die dit taalspel teweegbrengt. Hoewel de spanning tussen metaforiek en intertekstualiteit een surrealistische lezing in de hand werkt, tonen we ten slotte aan dat ze tegelijkertijd tot een maatschappijkritische interpretatie van het gedicht leidt die zulke lezing ontkracht.

'Brand!' bevat enkele metaforen die twee onverzoenbare beelden samenbrengen. Zo gaan verstandige waterslangen op zoek naar het vuur, slaan ridders met hun zwaarden op de gensters in en legt een sigaret welwillend een verklaring af. Vooral de vierde regel, waar de ridders op de gensters inslaan, verdient meer aandacht. Klein zinspeelt hier waarschijnlijk op de uitdrukking 'geen gensters slaan',

wat zoveel betekent als 'niet goed presteren'. Hij vervormt echter niet alleen deze bestaande uitdrukking tot een vreemde aaneenschakeling van woorden, maar ook de actie op zich is absurd. De overige metaforen zijn al even eigenaardig en zorgen ervoor dat alle voeling met de bewust waarneembare werkelijkheid vervaagt.

In dit prozagedicht vinden we ook heel wat intertekstuele verwijzingen terug. Met de drie geharnaste ridders alludeert Klein op de drie musketiers, al opereren ze onder een ander motto. Wanneer in de vijfde regel blijkt dat de spuitgasten lafweg sieraden gestolen hebben, is het nobele 'Eén voor allen, allen voor één' van D'Artagnan en consorten ver te zoeken. De brandweelrui blijken ordinaire dieven die uiterlijk vertoon te hoog in het vaandel dragen.

Het zijn antihelden en dat blijkt ook uit de allusie op Don Quichot even verder. De ridders komen aangereden op knollen van paarden en gaan vervolgens met getrokken zwaarden de gensters te lijf. De zelfverklaarde nobelman van La Mancha die de windmolens bestrijdt is niet veraf. Hoewel ze zichzelf de redders in nood wanen, maken ze zich door hun acties onsterfelijk belachelijk. Net als Don Quichot bevinden de brandweelrui zich op de grens van droom en werkelijkheid, waarmee Klein zich wederom van zijn surrealistische kant laat zien.

Naast deze literaire allusies, vinden we – rekening houdend met de algemene intertekstualiteitstheorie – nog enkele voorbeelden terug. (Claes 2011: 191-200) Zo dragen de ridderlijke zwaarden het opschrift *Made in Hongkong*, wat verwijst naar de banaliteit van het hele gebeuren. Ze zijn het zoveelste resultaat van massaproductie en halen het heldhaftig imago van de brandweelrui opnieuw onderuit. Het brandje is trouwens uitgebroken in de Tuinstraat, zoals er in Vlaanderen dertien in een dozijn bestaan. Ook de assonantie op de a-klink draagt bij tot deze banalisering omdat ze bij het luidop lezen een *blabla-effect* creëert.

Het mag duidelijk zijn dat de wisselwerking van intertekstualiteit en

metaforiek, van traditie en vernieuwing, een voortdurende spanning tussen bewustzijn en onderbewustzijn teweegbrengt die uitnodigt tot een surrealistische lezing van dit prozagedicht. Die spanning is evenwel niet zo groot als bijvoorbeeld in het prozagedicht 'De wetten van Jim III' (1987) waardoor 'Brand!' in eerste instantie toegankelijker lijkt. Niets is minder waar want een nauwkeurige analyse leert ons dat de intertekstuele verwijzingen en andere staaltjes van literair vernuft in vergelijking enkel dieper verscholen liggen. Het vraagt uiteraard wat meer moeite van de lezer om dit te doorgronden. Of zoals T.S. Eliot al zei:

Als u betreurt dat een dichter duister is en u blijkbaar miskent als lezer, of zich enkel tot een beperkte kring van ingewijden richt – bedenkt dan dat hij wellicht iets onder woorden heeft willen brengen wat niet anders te zeggen viel en dat in een taal die misschien het leren waard is. (Claes 2011: 111)

Hoewel we op basis van Kleins literaire eruditie dus kunnen besluiten dat 'Brand!' een surrealistisch prozagedicht is, genereren deze taalspelletjes een kritisch-ironische ondertoon die de autonomie van zijn werk hypothekeert. Daardoor kunnen we het niet langer als volledig losstaand van de werkelijkheid en bijgevolg niet als zuiver surrealistisch beschouwen. Deze kritische toon loopt trouwens als een rode draad door de hele bundel *Sachem en rokkenjager* (1987) heen. Zo is 'Pseudo-zoölogen' (1987) een regelrechte sneer naar de Belgische visie op de bevolking van koloniaal Congo, terwijl 'Antiek' (1987) de luchtbel van de menselijke goedgelovigheid doorpikt. Volgens Kleins poëtica zou dit nochtans niet kunnen. In tegenstelling tot de *reine pohesie*, vervult de dichter in de *nieuwe pohesie* geen maatschappelijke taak meer.

Ook in 'Brand!' vinden we dus dergelijke stellingnames terug. Klein heeft het hier meer bepaald op het volgzaam karakter van de mens gemunt. Hoewel de klemtoon op het optreden van de brandweerlui

ligt, is het ook de menigte die op de korrel genomen wordt. Ze heeft namelijk meer oog voor het nutteloze vertoon van de geharnaste ridders dan voor het kleine meisje. Dat dit vertoon inderdaad nutteloos is, wordt ook duidelijk door de inhoudsbreuk tussen de titel en de eerste regel enerzijds, en tussen de vierde en de vijfde regel anderzijds. De eerste regel relateert al meteen de titel en die tendens zet zich verder in het gedicht. Vanaf regel vijf is de ironie compleet. Waar in de eerste vier regels de schijn nog hoog gehouden wordt door de brandweerlui als heldhaftige ridders op te voeren, lezen we vanaf regel vijf dat ze – ondertussen gedegradeerd tot 'spuitgasten' – het brandje al na enkele minuten geblust hebben en van de gelegenheid gebruik maakten om hun zakken te vullen. De menigte bejubelt hen echter blindelings. Uiteindelijk trekt ze onberedeneerd haar conclusies en neemt er vrede mee dat een rokend klein meisje aan de oorzaak van de brand ligt. In plaats van haar te onderwerpen is het de sigaret die uiteindelijk een verklaring aflegt.

Tot slot blijkt uit deze analyse dat één zwaluw de lente niet maakt. Hoewel we dit prozagedicht op basis van enkele markers als surrealistisch kunnen bestempelen, moeten we voorzichtig zijn met zulke voorbarige conclusies. Hugo Brems waarschuwde in het artikel 'De poëzie in Vlaanderen na 1916' al dat Klein zijn woorden soms niet waarmaakt. (Stes, 1986: 108) Dat blijkt ook hier het geval. De maatschappelijke kritiek die Klein in 'Brand!' ventileert, zorgt ervoor dat de autonomie van dit prozagedicht deels verloren gaat en brengt het surrealistische gehalte ervan in het gedrang. De vraag of 'Brand!' al dan niet surrealistisch is, vereist daarom een genuanceerd antwoord. Surrealistisch of niet, Ben Klein zal er in ieder geval niet van wakker liggen. Want, zo zegt hij, "Pohesie editeren maakt me een beetje gelukkig. In een gedicht kijken... just wonderful". (Klein 1965: 3)

Bibliografie

Claes, Paul. *Echo's echo's. De kunst van de allusie*. Nijmegen: Vantilt 2011.

Geerts, G. & H. Heestermans (red.). *Van Dale. Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie 1992.

Ghesquière, Rita. *Litteraire Verbeelding. Een geschiedenis van de Europese literatuur en cultuur tot 1750*. Leuven: Acco 2005.

Ghesquière, Rita. *Litteraire Verbeelding. Een geschiedenis van de Europese literatuur en cultuur vanaf 1750*. Leuven: Acco 2006.

Klein, Ben. *Sachem en rokkenjager. Gedichten*. Antwerpen: Facet Internationaal 1987.

Klein, Ben. 'Voorwoord'. In: *Het Cahier X 31* (1965): 3.

Stes, Veerle. *Het cahier/ Cahier (X) Een tijdschrift rond Ben Klein. De poëzie-opvattingen van Ben Klein*. Leuven: Katholieke Universiteit te Leuven 1986.

<http://benkleinexperimenteel.blogspot.com/>